

Universitatea « Babeș-Bolyai » din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Departamentul de Limbi și Literaturi Romanice
Centrul de Studii Literare Belgiene de Limbă Franceză

TEZĂ DE DOCTORAT

**RESCRIEREA ȘI ADAPTAREA OPEREI LUI CHARLES DE COSTER
VERSIUNI EDITORIALE FRANCOFONE PENTRU COPII ȘI TINERET
*ALE LEGENDEI LUI THYL ULENSPIEGEL***

Data susținerii: 14 noiembrie 2014

Conducător de doctorat :
Prof. univ. dr. Rodica POP

Student-doctorand :
Maria MĂȚEL BOATCĂ

Juriu :

Prof. Univ. Dr. Rodica POP, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Prof. Univ. Dr. Liana POP, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Conf. Univ. Dr. Florica MATEOC, Universitatea din Oradea

Prof. Univ. Dr. Mircea ARDELEANU, Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

CUPRINS

0. INTRODUCERE	7
0.1. PROBLEMATICĂ ȘI OBIECTIVE.....	10
0.2. METODOLOGIE DE CERCETARE.....	12
0.3. CORPUSUL ȘI STRUCTURA TEZEI	13

PARTEA ÎNTÂI DE LA FOLCLOR LA LITERATURA CULTĂ

INTRODUCERE PARȚIALĂ	17
CAPITOLUL I	
<i>LEGENDA LUI ULENSPIEGEL, OPERA UNEI VIETI</i>	19
1. Charles De Coster și viața literară belgiană	19
2. Ulenspiegel și <i>Legenda</i>	27
CAPITOLUL II	
AVATARURI ȘI ARHETIPURI.....	31
1. De la mit la legendă	31
2. Etimologie și apropiere.....	37
3. Til Buhoglindă, o reprezentare moralizatoare.....	38
4. Culegerea lui Hermann Bote, sursă de adaptări și traduceri	40
CAPITOLUL III	
CHARLES DE COSTER ȘI DERIVATELE <i>LEGENDEI SALE</i>	48
1. O pastișă naționalistă	48
2. Benzi desenate infidele	48
3. Adaptări teatrale postmoderne	51
4. Un desen animat parodic.....	54
5. Adaptări cinematografice orientate	56
6. Pastișe muzicale	63
CONCLUZIE PARȚIALĂ	67

PARTEA A DOUA CONVERSIUNI TEMATICE

INTRODUCERE PARȚIALĂ	68
CAPITOLUL I	
THYL ȘI REVENIREA LA FOLCLOR	70
CAPITOLUL II	
TOPOI SUPRAPUȘI.....	81
1. Nașterea	81
2. Copilăria.....	83
3. Agresiunea	86
4. Călătoria.....	92
5. Revolta.....	95
6. Fantasticul.....	98
7. Dragostea	102
8. Sexualitatea.....	108

9. Religia.....	110
10. Moartea.....	113
11. Masca.....	115
12. Animalele.....	117
CONCLUZIE PARȚIALĂ.....	119

PARTEA A TREIA MODULAȚII NARATIVE ȘI STILISTICE

INTRODUCERE PARȚIALĂ	120
----------------------------	-----

CAPITOLUL I

OSCILAȚII DIEGETICE

1. Temporalitatea adaptativă	122
2. Interpuneri diegetice	136
3. Distanța și funcția narativă.....	139

CAPITOLUL II

FIGURI DE STIL ADAPTATIV

1. Macrotextul în schimbare.....	150
1.1. Reducerea.....	153
1.2. Substituirea.....	156
1.3. Augmentarea	159
2. Tropii microtextuali	162
3. Comicul, oralitatea și timpurile verbale	165
3.1. Comicul privilegiat.....	165
3.2. Oralitatea estompată.....	170
3.3. Enalaga.....	172
4. Metamorfoza și concizia lexicală.....	173
4.1. Nume de persoane și toponime convertite.....	173
4.2. Arhaisme și înțelepciune populară	175

CONCLUZIE PARȚIALĂ.....	179
-------------------------	-----

PARTEA A PATRA PERITEXT ȘI CONTEXT

INTRODUCERE PARȚIALĂ	181
----------------------------	-----

CAPITOLUL I

COPERTA ..... 183 |

1. Indici iconografici	183
2. Indici verbali	188

CAPITOLUL II

PAGINA DE TITLU ..... 195 |

CAPITOLUL III

OPȚIUNI TIPOGRAFICE ..... 198 |

CAPITOLUL IV

TEXTE PREFAȚIALE..... 201 |

CAPITOLUL V

INTERTITLURI..... 209 |

CONCLUZIE PARȚIALĂ	214
CONCLUZIE GENERALĂ	216
BIBLIOGRAFIE	222
INDEX DE NOȚIUNI	265
INDEX DE AUTORI	267
ANEXĂ	269

REZUMATUL TEZEI

Cuvinte-cheie: adaptare, adecvare, apropiere, augmentare, comic, context, edificare, farsor, folclor, hipertext, hipotext, intertext, ironie, legendă, model, mit, reducere, rescriere, rescriitor, satiră, substituie, temă.

1. Argument

În perioada în care influența romantică duce la redescoperirea literaturii naționale în întreaga Europă, demersul creativ homeric întreprins de către Charles De Coster¹ are darul de a îmbina un subiect apreciat și validat în Europa Occidentală, cel al călătoriilor farsorului Ulenspiegel sau Eulenspiegel, cu un cumul de fapte istorice preluate din surse documentare belgiene. Povestirile picarești oferă pretextul pentru un comic de sorginte medievală cu accente licențioase și scatologice. Cele două paliere de sens nu sunt însă exclusive, iar proteismul romanului-epopee implică printre altele recuperarea unei serii de exemple din înțelepciunea populară, dar și rapoarte redactate de Inchiziție cu ocazia proceselor pentru vrăjitorie, precum și numeroase alte surse al căror liant este geniul creator decosterian.

Această plurivalență simbolică, semiotică și lingvistică a suscitat și încă mai suscită elogiul din partea comunității literare francofone, atât în Belgia, cât și în alte țări. Cu toate acestea, cei care își exprimă cel mai frecvent lipsa de considerație pentru un roman istoric care se dovedește a fi prea fidel spiritului medieval sunt adaptatorii *Legendei*. „Rescriitorii”² epopeii – cum ar fi François Johan și Jean Sadyn – își motivează astfel propriile demersuri de apropiere fie prin preocuparea de a moderniza limbajul, fie prin dorința de adecvare morală și civică, fie chiar prin zelul de a face ca incomprehensibila și complexa scriere decosteriană să devină lizibilă. Excursul nostru se constituie ca o tentativă de a discerne

---

¹ Charles De Coster, *La Légende et les Aventures héroïques, joyeuses et glorieuses d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au pays de Flandres et ailleurs*, Livre premier, Préface de Jean-Pierre Verheggen, Lecture de Jean-Marie Klinkenberg, Bruxelles, Labor, coll. « Espace Nord », 1992 [1ère édition 1867, 1ère édition Labor 1983]. Charles De Coster, *La Légende et les Aventures héroïques, joyeuses et glorieuses d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au pays de Flandres et ailleurs*, Livres 2-5, Préface de Hubert Juin, Bruxelles, Labor, coll. « Espace Nord », 1987 [1ère édition 1867, 1ère édition Labor 1984]. În general, titlul complet este substituit cu varianta concisă *La Légende d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak* sau *La Légende d'Ulenspiegel*.

² Reluăm termenul *récrivains* utilizat de Patrick Bergeron și Marie Carrière pentru a-i desemna pe autorii francofoni care practică rescrierea. Cf. Patrick Bergeron et Marie Carrière (sous la direction de), *Les Récrivains. Enjeux transtextuels dans la littérature moderne d'expression française*, Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Main, New York, Oxford, Wien, Peter Lang, coll. « Littératures de langue française », 2011, *passim*.

originea acestor acuzații și măsura în care adaptatorii își aduc la îndeplinire dezideratul de ameliorare textuală, oricât de lipsit de modestie ar putea părea acesta.

În paralel, succesul la vânzare al adaptărilor literare francofone apărute în Belgia, Franța și Elveția nu poate fi pus nicidecum pe seama unei recuperări metodice operate de către instanțele guvernamentale sau statale, care să impună un punct de vedere militant și unilateral prin introducerea oficială și sistematică a versiunilor prescurtate ale romanului în curriculumul școlar, fie și facultativ.

Dacă se întâmplă ca opera să facă obiectul vreunei orientări ideologice, aceasta din urmă nu este efectuată cu mijloace opresive, ci pur și simplu prin intermediul argumentării retorice. Problema este că această „simplă” intruziune la nivel textual este mai gravă decât impunerea în clasă a unei lecturi, ca în cazul țărilor din vechiul bloc comunist. Operațiile de excizie și de expurgare – menționând doar câteva dintre exemplele de eliminări textuale invazive – duc la crearea de opere literare noi, care nu mai au multe trăsături comune cu originalul și dau naștere iluziei că textul-sursă nu ar fi cu mult diferit de avatarul său hipertextual.

Una dintre consecințele acestei situații constă în faptul că noile mase de cititori se pot îndepărta de textul prim. Varianta secundă se poate dovedi prea atrăgătoare și, deci, aptă de a convinge că lecturarea textului-sursă ar fi inutilă. Originalul este condamnat astfel la a nu mai fi descoperit, prin urmare, va cădea în desuetudine.

Pe de altă parte, dacă operele interzise au puterea de a tenta publicul, și reciprocă este valabilă. Un text prezent de prea multe ori în imaginarul colectiv necesită o perioadă de recul pentru a putea fi redescoperit. Astfel putem explica cei treizeci de ani de tăcere care s-au scurs între apariția în Belgia a celei de-a doua ediții ale adaptării realizate de autoarea elvețiană Huguette Chausson³ (în 1953, la Office de Publicité, aceeași editură care a publicat și în 1924 prima versiune pentru tineret, elaborată de către Paul Lacomblez⁴) și între prima variantă scrisă de François Johan, apărută la editura Casterman în 1982⁵.

În același timp, putem discerne un raport între apariția textelor cu caracter motivațional, care sunt apte să suscite speranțele comunității, și perioadele mai dificile din

---

³ Charles De Coster, *La Légende d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak*, Adaptation pour la jeunesse par Huguette Chausson, illustrations de U. de Vargas, Bruxelles, Office de Publicité, 1953. Première édition, Lausanne, Payot, 1947. În corpul tezei, vom desemna prima ediție a volumului prin sintagma „Chausson 1947”.

⁴ Charles De Coster, *La Légende d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak*, Avant-propos de Paul Lacomblez, Illustrations hors-texte de Maurice Langaskens, *Edition spéciale à l'usage de la jeunesse*, Bruxelles, Office de publicité, 1924. Vom denumi acest volum „Lacomblez”.

⁵ Charles De Coster (adapté par François Johan d'après), *Till l'espiègle*, illustré par Dino Battaglia, [Tournai], Casterman, coll. «L'Ami de poche», 1982. Acest volum va fi denumit în cele ce urmează „Johan 1982”.

punct de vedere economic sau istoric. Coincidență sau nu, prima adaptare orientată a textului *Legendei* a fost publicată în perioada de după Primul Război Mondial. În pofida lipsei de succes imediat (fapt deplâns de către fostul editor Lacomblez atunci când evocă experiența sa cu versiunea de lux⁶), această apariție a avut efectul de a familiariza publicul format din cumpărători adulți cu existența unei asemenea oferte. Nu am putea explica în alt mod succesul de casă al variantei Chausson, care a apărut în 1947 la editura Payot, de la Lausanne și a fost reeditată la Bruxelles cu șase ani mai târziu, în 1953, la doar un an după publicarea variantei Sanderus la Audenaerde, în Belgia⁷. Ba mai mult, în aceeași perioadă, mai precis în anul 1949, apare la Paris și o a treia versiune, de această dată adaptată de către Jean Sabran⁸.

Familiarizarea și redescoperirea unui roman istoric care corespunde atât gusturilor tinerilor cât și celor ale adulților sunt strâns legate de depășirea celei de-a doua crize ale secolului, provocată de cel de-al Doilea Război Mondial, și, deci, se raportează la nevoia de redefinire colectivă și individuală. O precizare făcută de către diferiții editori și adaptatori vizează consacrarea acestor rescrieri tineretului. Așadar, ne punem întrebarea dacă această categorie numită „tineret” poate fi circumscrisă în mod obiectiv. Dacă acest lucru nu este posibil, atunci afirmația că adaptările sunt destinate copiilor și tinerilor poate avea un sens diferit. Ea poate exprima un demers arbitrar al agenților editoriali, întreprins din dorința de a caracteriza publicul și, prin urmare, de a spori vandabilitatea volumului ca obiect în sine.

Dincolo de semnificațiile sociale și istorice, succesul acestor rescrieri în rândul cititorilor trimite la importanța *Legendei lui Ulenspiegel și a lui Lamme Goedzak* în cadrul literar european. Totodată, valoarea estetică și simbolică a adaptărilor certifică importanța geniului decosterian. Romanticul belgian a știut să creeze o operă fondatoare ale cărei potențialități și proteism au trecut proba timpului.

2. Problematică și obiective

---

⁶ « Malgré tout cela, malgré les articles élogieux des périodiques et une forte distribution d'exemplaires de propagande, je mis près de vingt ans à liquider mon édition de trois mille exemplaires. Le public, dérouté par l'originale grandeur de l'œuvre, hésitait toujours. » [„Cu toate acestea, în pofida articolelor elogioase din periodice și a distribuirii generoase de materiale de propagandă, am avut nevoie de aproape douăzeci de ani ca să pot lichida cele trei mii de exemplare ale ediției mele. Derutat de grandoarea originală a operei, publicul încă mai ezită”]. Paul Lacomblez, *Avant-propos*, in Lacomblez, *op. cit.*, p. VI. Trad. N.

⁷ Charles De Coster, *La Légende et les aventures héroïques, joyeuses et glorieuses d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au pays de Flandre et ailleurs*, couverture et illustrations (gravures en bois) par Fl. De Raedt, Audenaerde, Éditions Sanderus, coll. « Je lis le français », [1952]. Volumul va fi denumit „Sanderus”.

⁸ Charles De Coster, *La Légende d'Ulenspiegel (Thyl l'espiègle)*, adaptation de Jean Sabran, illustrations de Jean Chièze, Paris, Éditions G. P., coll. « Bibliothèque Rouge et Or », 1949. *Infra*, vom desemna acest volum cu numele „Sabran”.

În prezent, opera literară *Legenda lui Ulenspiegel și a lui Lamme Goedzak* de Charles De Coster este aproape necunoscută în Belgia, cel puțin pentru librari și pentru agenții comerciali din domeniu. Așadar, ne-am pus întrebarea de ce romanul-epopee continuă să fie adaptat și reeditat în Belgia. În anii 1990 au văzut lumina tiparului două versiuni distincte ale narațiunii decosteriene, cea dintâi la editura școlară Van In din Lier⁹, iar cea de-a doua, la editura Houtland din Steenvorde¹⁰. Există vreo diferență între percepția actuală a textului-sursă de către cititori și cea a rescrierii sale, diferență care să justifice uitarea originalului și valorizarea continuă a avatarurilor sale hipertextuale?

Dacă distincția există, oare această apropiere transformativă are efectul secundar de a afecta textul-sursă sau pe acela de a promova lizibilitatea acestuia? Cu alte cuvinte, ne întrebăm dacă abundența neîntreruptă de adaptări dintre anii 1924 și 2005 (anul celei de-a treia reeditări identice ale textului rescris de Huguette Chausson) duce la nimicirea operei originale a lui Charles De Coster și la consacrarea acesteia unor lecturi critice sau bibliofile. Hipertextele au oare darul de a reînvia sau de a distruge amintirea unui original perceput ca fiind arhaic? În paralel, ne preocupă unitatea unui corpus atât de vast. Există trăsături comune care să poată fi regăsite în toate textele adaptate? Dacă răspunsul este afirmativ, este oare vorba de o asemănare pur formală sau de privilegierea anumitor *topoi* recurenți?

Toate aceste dileme țin de statutul adaptării pentru copii și tineret și ating în același timp o problemă adiacentă: contextualizarea socială și istorică a fiecărui demers adaptativ în parte.

Finalitatea tezei de față este aceea de a demonstra care sunt sursele diferenței precum și resorturile unității în cazul celor șapte adaptări majore ale *Legendei lui Ulenspiegel și a lui Lamme Goedzak* de Charles De Coster. Totodată, avem intenția de a urmări influența cadrului social și istoric asupra transformărilor aplicate aceluiași text-sursă de la un deceniu la altul. În paralel, o finalitate importantă a demersului nostru este aceea de a determina mutațiile suferite de către figura emblematică Ulenspiegel cu ocazia transferului de la literatura populară la cea cultă și de la literatura consacrată adulților la cea destinată copiilor și tinerilor.

---

⁹ Charles De Coster, Debeer, C[arlos] (adapté par), *Les aventures d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au pays de Flandre et autre part*, Première partie, Lier, Van In, coll. « Eventail lectures », 3ème édition 2002 (1ère édition 1992, 2ème édition 1996), lucrare denumită în cele ce urmează „Debeer, Première partie”. Charles De Coster, Debeer, C[arlos] (adapté par), *Les aventures d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au pays de Flandre et autre part*, Deuxième partie, Lier, Van In, coll. « Eventail lectures », 1992, denumită *infra* „Debeer, Deuxième partie”.

¹⁰ Jean Sady (adapté par), *Till Eulenspiegel*, dessin de couverture Elisabeth Loosen, Steenvoorde, Houtland Éditions, Rééditions, 1998, denumită în continuare „Sady”.

3. Metodologie de cercetare

Metoda noastră principală de cercetare este socio-critica aplicată literaturii pentru adulți și respectiv, pentru copii și tineret. Cu toate acestea, s-a dovedit necesar să facem apel și la alte domenii critice. Având în vedere că o discuție despre literatura pentru copii și tineri ar fi incompletă fără a defini lectoratul țintă implicit, lecturile psihologice slujesc la determinarea criteriilor conform cărora producătorii și diseminatorii de adaptări pentru tineret definesc cititorii în funcție de categoriile de vârstă.

Analiza noastră punctuală se bazează pe un parcurs evolutiv al noțiunii de vârstă cognitivă, cu aplicarea criteriilor psiho-sociologice la indicii textuali specifici adaptărilor francofone ale *Legendei lui Ulenspiegel* de De Coster. Scopul este acela de a afla dacă adaptatorii respectivi vizează o anumită categorie de cititori sau orice iluzie în acest sens este inutilă. Tangențial, utilizăm instrumente terminologice și lexicologice, precum și istoria literaturii europene, dorind să clarificăm chestiunea diverselor reprezentări folclorice și culte ale personajului numit în Germania Dil Eulenspiegel, în Flandra Tijl Uilenspiegel, iar în Franța sfârșitului de Ev Mediu, Till Ulespiegle. Toate reperatele lingvistice și psihologice rămân însă subordonate perspectivei sociocritice oferite de lucrările teoreticienilor Jacques Dubois, Pierre Bourdieu și Daniel Blampain.

4. Corpusul și structura tezei

Încă de la începutul cercetării noastre, se pune problema delimitării corpusului ce urmează a fi studiat, întrucât adaptările literare a căror sursă sunt diversele culegeri de texte folclorice publicate în limba germană, flamandă sau franceză sunt adeseori confundate cu adaptările care sunt hipertexte decosteriene. Un capitol al acestei teze este dedicat modului în care argumentarea originii hipotextuale se poate baza pe studierea în paralel a surselor și a iradierilor ulterioare. În acest caz, beneficiem de ediția critică a primului text *Ulèspiegle* în limba franceză apărut în 1532, ediție care include și comparații extinse cu variantele anterioare (exemplul *istoriilor germane*) sau cu vestigiile livrești ale acestora din urmă (de pildă, versiunea flamandă apărută înainte de 1520, din care s-au păstrat doar câteva fragmente citate sau reluate în alte volume)¹¹.

---

¹¹ Cf. Jele Koopmans, Paul Verhuyck (édité par), *Ulenspiegel de sa vie de ses œuvres: édition critique du plus ancien Ulèspiegle français du XVIe siècle*, Anvers, De Vries-Brouwers, 1988. A se vedea inventarul surselor

După ce comparăm lista povestirilor folclorice incluse în diversele variante cu accent asupra părții de inspirație flamandă consultate de către De Coster, parte care, cu două excepții, corespunde versiunii franceze, operăm o coroborare tripartită a relurărilor anecdotice. Astfel, stabilim care sunt farsele comune tuturor adaptărilor, categorie ce corespunde farselor și snoavelor incluse în textul decosterian, și totodată subliniem farsele eludate sau preluate doar aluziv de către Charles De Coster. Acestea din urmă încadrează o adaptare în limba franceză fie în categoria avatarurilor folclorice, fie în cea a avatarurilor decosteriene.

Un alt criteriu vizează chestiunea lingvistică: din dorința de a menține coerența și pentru a nu opera cu un filtru suplimentar caracteristic unui tip diferit de adaptare, și anume adecvarea culturală aplicată de către traducător, restrângem corpusul tezei la adaptările scrise direct în limba franceză și excludem textele alofone ajunse în limba franceză prin traducere.

Circumscriem corpusul principal la textele literare, excluzând, din rațiuni de unitate metodologică, avatarurile inter-mediale ale *Legendei lui Ulenspiegel* de Charles De Coster, ca opera-samizdat a compozitorului ruso-german Vladimir Vogel¹², cele două filme care reinterpretează romanul (pelicula realizată de către Joris Ivens și Gerard Philippe la Berlin în 1956 și cea creată de regizorii ruși Alov și Naumov, turnată la Moscova în 1976), adaptarea sub formă de bandă desenată de Dino Battaglia cu un text de Piero Zanotto¹³, precum și piesele de teatru puse în scenă ca variante ale *Legendei*. Din corpusul nostru nu fac parte nici operele teatrale, literare sau paraliterare care folosesc romanul-epopee drept sursă de rescriere sistematică, ca de exemplu piesele lui Michel de Ghelderode sau cea a lui Hugo Claus, dar nici benzile desenate care pastișează fragmente ale *Legendei*, cum ar fi albumele lui Willy Vandersteen¹⁴ sau creația lui Eduardo Teixeira Coelho (alias ETC)¹⁵.

După toate aceste excluzeri, corpusul literar care face obiectul tezei de față constă în *Legenda lui Ulenspiegel* de Charles De Coster ca reper principal și în șapte variante adaptative, dintre care trei reeditate de-a lungul anilor. Este vorba, cu alte cuvinte, despre

---

folclorice germane reluate în adaptările publicate în limba franceză, în *Annexe VII, fig. 1*, p. 93-94, precum și tabelul sintetic al celor trei filiere: folclorică, decosteriană și adaptativă francofonă, în *Annexe VII, fig. 4*, p. 97.

¹² Titlul complet este *Thyl Claes, oratorio épique pour récitants, voix de femme, choeur parlant et orchestre, d'après la légende de Thyl Eulenspiegel de Charles de Coster*.

¹³ Battaglia, *Contes et légendes 2. Thyl l'espiègle*, texte original adapté par Piero Zanotto et Laura Battaglia, traduction Michel Jans, Saint Egrève, Mosquito, 2007 [1ère édition 1977].

¹⁴ Willy Vandersteen, *Thyl Ulenspiegel. La Révolte des Gueux*, Bruxelles, Éditions du Lombard, coll. «Histoires et Légendes», 1991 [1ère édition 1951] et Willy Vandersteen, *Thyl Ulenspiegel. Fort Amsterdam*, Bruxelles, Éditions du Lombard, coll. «Histoires et Légendes», 1992 [1ère édition 1953].

¹⁵ ETC, Henri Filippini (coll. dirigée par), *Ragnar, La Harpe d'Or. Till Ulenspiegel*, Issy-les-Moulineaux, Éditions Glénat, 2004.

variantele elaborate de Paul Lacomblez, Huguette Chausson (cu trei reeditări aproape identice din punctul de vedere al conținutului textual)¹⁶, Jean Sabran, de varianta anonimă publicată de editura Sanderus, de cele două variante diferite create de François Johan¹⁷, de versiunea Carlos Debeer (cu două ediții identice) și de varianta Jean Sadyn.

Structura tezei cuprinde patru părți. În secțiunea intitulată „*Legenda lui Ulenspiegel*, opera unei vieți”, ne propunem să situăm activitatea literară a lui Charles De Coster în contextul istoric al Belgiei din anii 1850. După o analiză a semnificației romanului ca text fondator al literaturii belgiene și text unificator pentru flamanzi și valoni, ne aplecăm asupra avatarurilor personajului Eulenspiegel sau Ulenspiegel. Analizăm statutul eroului aflat la răscrucea dintre mit și legendă, precum și apropierea ulterioară a acestei figuri în spațiul german și în cel flamand. Demersul nostru se organizează apoi în jurul întruchipărilor francofone pornind de la imaginea unui Thyl Ulenspiegel dublu conotat (comic și tragic) de sorginte decosteriană. Dedicăm o paranteză evoluției personajului folcloric german în România.

Cea de-a doua parte a tezei este intitulată „Conversiuni tematice”. Primul capitol este dedicat studiului tematic al surselor folclorice ale *Legendei*, în vreme ce al doilea capitol tratează subiectul variațiilor de *topoi* raportând *Legenda* la adaptările pentru copii și tineret.

Cea de-a treia parte a studiului, intitulată „Modulații narrative și stilistice”, se constituie ca un parcurs naratologic al arhetextului folcloric în relație cu textul decosterian, devenit la rândul său arhetext și hipotext pentru adaptările consacrate copiilor și tinerilor. Perspectiva naratologică este completată de analiza stilistică și retorică a figurilor adaptative privilegiate de către diverșii „rescriitori” ai *Legendei* și a proporției în care aceste opțiuni afectează fidelitatea față de textul-sursă și raportul de complicitate cu cititorul desemnat.

Purtând titlul „Peritext și context”, ultima parte a tezei este dedicată tipurilor de transcendență paratextuală, și anume influenței peritextului ilustrativ și verbal asupra percepției unui text, în special în privința orientării deliberate a unui text adaptat pentru copii și tineri după opera lui Charles De Coster. În acest context, punem în valoare funcția

---

¹⁶ Charles De Coster, *La Légende d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak*, adaptation pour la jeunesse par Huguette Chausson, illustrations de U. de Vargas, Lausanne, Librairie Payot, 1947. Charles De Coster, *La Légende d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak*, adaptation pour la jeunesse par Huguette Chausson, illustrations de U. de Vargas, Bruxelles, Office de publicité, S.A. Éditeurs, 1953. Charles De Coster, *La Légende de Thyl Ulenspiegel et de Lamme Goedzak racontée aux enfants*, texte adapté pour la jeunesse par Huguette Chausson, illustrations de U. de Vargas, Fléron, Jourdan le Clercq Éditions, coll. « Patrimoine de nos enfants », série « Contes et légendes de Belgique », 2005, denumită „Chausson”.

¹⁷ Varianta Johan 1982 și, respectiv, varianta Charles De Coster, *Till l'espigle*, Adaptation de François Johan, illustrations de Danielhénon, Tournai, Casterman, coll. « Épopée », 1992, denumită „Johan 1992”.

auctorială ca rezultat al unei colaborări mai mult sau mai puțin coerente și criptotextuale între editor, adaptator și ilustrator.

5. Concluzie

Punctul de plecare al excursului nostru a fost întrebarea dacă putem stabili o diferență între percepția actuală a *Legendei* decosteriene de către cititorii textului-sursă și cea a rescrierii sale. Preocuparea noastră era dacă această diferență de perspectivă poate justifica uitarea originalului și valorizarea continuă a hipertextelor. După cum am demonstrat, distincțiile topice și stilistice dintre opera lui De Coster și versiunile ulterioare ale acesteia cresc de la o epocă la alta. Pentru aceasta, a fost suficient să comparăm un text adaptat fidel, ca varianta Paul Lacomblez, cu două versiuni publicate în anii 1990, adaptările Sadyn și Debeer. Se cuvine să subliniem și faptul că apar două categorii de cititori. Unii apreciază o lectură rapidă, privilegiind dinamismul. Este vorba, în general, despre cei tineri. Ceilalți preferă o lectură mai minuțioasă, cu respect pentru valoarea estetică. Aceștia din urmă sunt cititorii predilecți ai *Legendei* originale de Charles De Coster.

O altă chestiune era dacă modul în care adaptatorii își apropiază *Legenda* dăunează textului-sursă sau îl promovează. Dacă am lua în considerare doar adaptările literare francofone apărute înainte de anii 1990, răspunsul ar fi că efectul asupra publicului este unul benefic. Adaptările atrag atenția potențialilor cititori asupra existenței unui text. Însă, atunci când infidelitatea adaptării ajunge să pervertească sensul originalului, nu este cert că această formă de agresivitate textuală ar fi de preferat în fața desuetudinii.

Cât despre cea din urmă preocupare a noastră, dacă textele adaptate prezintă anumite caracteristici comune, tocmai am demonstrat coeziunea corpusului adaptativ care are drept sursă *Legenda lui Ulenspiegel* de Charles De Coster. Această unitate se datorează recurenței anumitor *topoi*, care, laolaltă, formează conglomeratul topic întruchipat de către personajul-temă Thyl Ulenspiegel.

Abundența de semnificații ale *Legendei* decosteriene a făcut posibilă existența unei varietăți de rescrieri francofone și alofone. Acest domeniu rămâne încă demn de explorat, de vreme ce, cu excepția acestei teze și a unei lucrări de licență cu privire la primele adaptări susținute în anii 1970-1980¹⁸, nu cunoaștem nici un alt studiu care să abordeze subiectul

---

¹⁸ Nadine Patrignanelli (mémoire présenté par), *Les Adaptations pour la jeunesse de la Légende d'Ulenspiegel d'après Charles De Coster*, Université de Liège, Faculté de Philosophie et Lettres, année académique 1979-

hipertextelor derivate din romanul-epopee creat de Charles De Coster. Atât subiectul, cât și corpusul de texte sunt plurivalente. Demersul nostru poate fi continuat în mai multe direcții, fie printr-un studiu trans-generic (de la romanul-epopee la adaptările sale teatrale), fie prin analize trans-disciplinare sau prin evidențierea efectelor narative ale sincopei ca estetică a absenței.

1980, 145 + LXXIV p. Lucrarea de critică tematică se referă la primele adaptări: Lacomblez, Chausson, Sabran și Sanderus.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. SURSE LITERARE PRIMARE

1.1. OPERE ALE LUI CHARLES DE COSTER

DE COSTER, Charles, *La légende et les Aventures héroïques, joyeuses et glorieuses d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au pays de Flandres et ailleurs*, Livre premier, Préface de Jean-Pierre Verheggen, Lecture de Jean-Marie Klinkenberg, Bruxelles, Labor, coll. « Espace Nord », 1992 [1ère édition 1867, 1ère édition Labor 1983], 280 p.

DE COSTER, Charles, *La légende et les Aventures héroïques, joyeuses et glorieuses d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au pays de Flandres et ailleurs*, Livres 2-5, Préface de Hubert Juin, Bruxelles, Labor, coll. « Espace Nord », 1987 [1ère édition 1867, 1ère édition Labor 1984], 415 p.

1.2. ADAPTĂRI LITERARE

DE COSTER, Charles, *La légende d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak*, Avant-propos de Paul Lacomblez, Illustrations hors-texte de Maurice Langaskens, *Edition spéciale à l'usage de la jeunesse*, Bruxelles, Office de publicité, 1924 [2e édition 1938], 208 p. + ill. hors-texte.

DE COSTER, Charles, *La Légende d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak*, adaptation pour la jeunesse par Huguette Chausson, illustrations de U. de Vargas, Lausanne, Librairie Payot, 1947, 225 p. Rééditions 1953, 2005.

DE COSTER, Charles, *La Légende d'Ulenspiegel (Thyl l'espiègle)*, adaptation de Jean Sabran, illustrations de Jean Chièze, Paris, Éditions G. P., coll. « Bibliothèque Rouge et Or », 1949, 191 p.

DE COSTER, Charles, *La Légende et les aventures héroïques, joyeuses et glorieuses d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au pays de Flandre et ailleurs*, Audenarde, Éditions Sanderus, coll. « Je lis le français », couverture et illustrations (gravures en bois) par Fl. De Raedt, [1952], 223 p.

DE COSTER, Charles (adapté par François Johan d'après), *Till l'espiègle*, illustré par Dino Battaglia, [Tournai], Casterman, coll. « L'Ami de poche », 1982, 148 p.

- DE COSTER, Charles, *Till l'espiègle*, Adaptation de François Johan, illustrations de Danielhénon, Tournai, Casterman, coll. « Épopée », 1992, 141 p.
- DE COSTER, Charles, DEBEER, C[arlos] (adapté par), *Les aventures d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au pays de Flandre et autre part*, Première partie, Lier, Van In, coll. « Eventail lectures », 1992 [2ème édition 1996, 3ème édition 2002], 96 p.
- DE COSTER, Charles, DEBEER, C[arlos] (adapté par), *Les aventures d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au pays de Flandre et autre part*, Deuxième partie, Lier, Van In, coll. « Eventail lectures », 1992, 104 p.
- SADYN, Jean (adapté par), *Till Eulenspiegel*, dessin de couverture Elisabeth Loosen, Steenvoorde, Houtland Éditions, Rééditions, 1998, 77 p.

2. SURSE LITERARE SECUNDARE

- AUCTOR [pseudonyme de Jan Bruylants], *Patrie. Tyl Ulenspiegel sous la domination française*, Anvers, Imprimerie Nationale, 1905, 288 p. Titre original, *Tyl Uilenspiegel in Vlaanderen*, Antwerpen, L. Opdebeek, 1904 [2e édition 1913], 362 p.
- CHICANDARD, Catherine (adaptation de), *Till l'espiègle*, illustré par [Giovanni] Giannini, [Paris], Gautier-Languereau, 1985, 30 p.
- CLAUS, Hugo, *Théâtre complet, Tome Second, La Danse du Héron. Thyl Ulenspiegel, Dent pour dent, Thyeste*, publié sous la direction d'Alain van Crugten, préface de Jacques De Decker, Lausanne, Bibliothèque L'Âge d'Homme, 1992, 268 p.
- ČVANCARA, Karel (texte), *Till l'espiègle*, illustration Hedvika Vilgusová, adaptation française Didier Debord, Paris, Gründ, coll. « Contes et fables de toujours », 2000, 77 p.
- FISCHER, Gisela (adapt. par), *Till l'espiègle*, illustré par Jean-Paul Barthe, Aartsellar, Chantecler, MCMLXXXVII [1987] [20 p.].
- FRANK, Karlhans (nouvellement racontée par), *Till Eulenspiegel. La vie de l'illustre fou, jongleur de mots et fin connaisseur de la condition humaine*, dessinée et peinte par Renate Seelig et traduite de l'allemand par François Mathieu, Paris, Éditions du Sorbier, 1992, 72 p.
- FRÉCHÉ, Bibiane, *Les Nocés de Thyl et Nele*, in Paul Aron (Anthologie de parodies et de pastiches réunis et présentés par), *Copies collées*, Bruxelles, Éditions Labor, 2004, p. 29-34.

- GHELDERODE, Michel de, *Le Singulier trépas de Messire Ulenspiegel*, in *Théâtre*, tome VI, Paris, Gallimard, 1982, 170 p.
- GHELDERODE, Michel de, *Le Soleil se couche... (Action dramatique) et L'École des bouffons (Drame)*, Bruxelles, Labor, coll. „Espaces Nord”, 2003, 164 p.
- GUILLOU, Michel (adaptation scénique de), *Thyl Ulenspiegel : d'après la Légende et les aventures héroïques, joyeuses et glorieuses d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak, au pays de Flandres et d'ailleurs de Charles De Coster*, Bruxelles, Le Cri, coll. « Théâtre », 2000, 95 p.
- JANISCH, Heinz (adapté par), *Till l'espiègle*, illustré par Lisbeth Zwerger, traduction de Karine Leclerc, [Saint-Germain-en-Laye], Éditions Nord-Sud, coll. « Un livre d'images Nord-Sud », 2000, 22 p.
- LE BOURHIS, Isabelle (Traduction adaptée par), *Les Aventures de Till l'Espiègle*, Présentation, choix des extraits, et cahier photos par Christian Keime, Illustrations par Zelda Zonk, Paris, Flammarion, coll. « Étonnants classiques », série « Étonnantiss!mes », 2012, 96 p.
- MASSEPAIN, André (adaptation de), *Till Ulenspiegel*, illustrations de Daniel Maja, Paris, Bordas, coll. « Contes gais de tous les temps », 1979, 125 p.
- MURNER, Thomas (d'après Charles De Coster), *Till Eulenspiegel*, Centre Dramatique de la Courneuve, mise en scène Pierre Constant, couverture Michel Robledo, spectacle présenté pour la première fois le 25 novembre 1977, salle Gémier, au Théâtre National de Chaillot dirigé par André-Louis Périnetti, Chatillon-sous-Bagneux, Imprimerie S.E.G., 1979, n° d'impression 902, 94 p.
- ROYER, Alain (40 histoires tirées du *Volksbuch* d'Hermann Bote choisies et adaptées par), *Till l'Espiègle. Till Eulenspiegel*, illustré par Évelyne Drouhin, [Paris], Hachette, coll. « Le Livre de Poche Jeunesse », 1985 [1ère édition 1981], 184 p.

3. TRADUCERI ȘI ADAPTĂRI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

- DE COSTER, Charles, *Legenda lui Ulenspiegel și a lui Lamme Goedzak în ținuturile Flandrei și aiurea*, tălmăcire de Ioachim Botez, București, Editura de Stat, 1947, 462 p. Rééditions 1955, 1958, 1964, 1975, 1986, 2006.
- DE COSTER, Charles, *Tyl Ulenspiegel : Legenda și isprăvile ostășești, vesele și glorioase ale vestitului Tyl Buh-ogлиндă și Lamme Goedzak pe meleagurile Flandrei și aiurea*, trad. Traian Fiñescu, București, Corint, seria « Bibliografie școlară », 2005 [1ère édition 1998], 456 p.

DE COSTER, Charles, *Istorii din Brabant urmate de Călătorie de nuntă*, traducere și prefață de Maria Mățel-Boatcă, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, col. « belgica.ro », 2009, 319 p.

Isprăvile lui Till Buhoglindă: povestiri pentru copii, București, Editura Librăriei Alcalay, col. « Biblioteca pentru toți », nr. 1001-1003, [19--], 176 p.

Toată viața, istețiile și faptele minunatului Tilu Buhoglindă, cele de rîs și minunate la cetire spre trecerea de vreme în zilele sau ceasurile omului cele de odihnă, trad. Ioan Barac, Brașov, 1840, 76 p. URL : <http://hippienet.blogspot.ro/2010/12/tilu-buhoglinda.html>.

4. SURSE CRITICE

HANSE, Joseph, *Charles De Coster*, Bruxelles, Académie Royale de Langue et de Littérature Françaises, 1990 [1ère édition 1928], 331 p.

KLINKENBERG, Jean-Marie, *Charles De Coster*, Bruxelles, Éditions Labor, coll. « Un livre. Une œuvre », 1985, 83 p.

KLINKENBERG, Jean-Marie, *Style et archaïsme dans la Légende d'Ulenspiegel de Charles De Coster*, Bruxelles, Académie royale de langue et de littérature françaises, 1973, 2 tomes, 425 + 358 p.

KOOPMANS, Jele, VERHUYCK, Paul, *Sermon Joyeux et Truanderie (Villon-Nemo-Ulespiègle)*, Amsterdam, Rodopi, 1987, 255 p.

KOOPMANS, Jele, VERHUYCK, Paul (édité par), *Ulenspiegel de sa vie de ses œuvres: édition critique du plus ancien Ulèspiegle français du XVIe siècle*, Anvers, De Vries-Brouwers, 1988, 327 p.

TROUSSON, Raymond (textes établies et annotés par), *Charles De Coster, journaliste à l'Uylenspiegel*, Bruxelles, Espace de Libertés, coll. « Laïcité », 2007, 335 p.

TROUSSON, Raymond, *Charles De Coster ou La vie est un songe. Biographie*, Bruxelles, Éditions Labor, coll. « Archives du futur », 1990, 237 p.

VAN DER PERRE, Paul, *Les premières éditions de la Légende d'Ulenspiegel de Charles De Coster*, Bruxelles, Chez l'auteur, 1935, 30 p.

Rops – De Coster. Une jeunesse à l'Université libre de Bruxelles, in « Les Cahiers du Gram », n° 3, Bruxelles, Université libre de Bruxelles, Groupe de Recherche en Art Moderne, 1996, 352 p.

4. BIBLIOGRAFIE TEORETICĂ

- ALLEN, Graham, *Intertextuality*, London/ New York, Routledge, series « The New Critical Idiom », 2000, 248 p.
- ARON, Paul, VIALA, Alain, *Sociologie de la littérature*, Paris, Presses Universitaires de France, coll. « Que sais-je ? », 2006, 128 p.
- ARON, Raymond, *Les étapes de la pensée sociologique*, Paris, Gallimard, coll. « Tel », 1990 [1ère édition 1967], 663 p.
- ARON, Thomas, DOMINO, Maurice, *La réécriture du texte littéraire*, Groupe de recherches en linguistique et sémiotique (France), Les Belles lettres, 1987, 250 p.
- BERGERON, Patrick et CARRIERE, Marie (sous la direction de), *Les Réécrivains. Enjeux transtextuels dans la littérature moderne d'expression française*, Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Main, New York, Oxford, Wien, Peter Lang, coll. « Littératures de langue française », 2011, 234 p.
- BLAMPAIN Daniel, *La littérature de jeunesse. Pour un autre usage*, Bruxelles, Fernand Nathan – Éditions Labor, coll. « Dossiers Média », 1979, 135 p.
- BODIȘTEAN, Florica, *Literatura pentru copii și tineret dincolo de « story »*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2007, 350 p.
- BOURDIEU, Pierre, *Esquisse d'une théorie de la pratique, précédé de Trois études d'ethnologie kabyle*, Paris, Éditions du Seuil, coll. « Points Essais », 2012 [1ère édition 2000], 429 p.
- BOURDIEU, Pierre, *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*, Paris, Éditions du Seuil, coll. « Points Essais », 2014 [1ère édition 1992], 567 p.
- CACOUAULT, Marlaine, ŒUVRARD, Françoise, *Sociologie de l'éducation*, Paris, Éditions La Découverte, 1995, 121 p.
- COMPAGNON, Antoine, *La Seconde main ou le travail de la citation*, Paris, Éditions du Seuil, 1979, 414 p.
- CRAHAY, Marcel, *Psychologie de l'éducation*, Paris, Presses Universitaires de France, coll. « Premier Cycle », 1999, 373 p.
- DUBOIS, Jacques, *L'Institution de la littérature*, Bruxelles, Labor, coll. « Espace Nord/ Références », 2005 [1ère édition 1978], 238 p.
- DU MARSAIS, César C., *Traité des Tropes* (1ère publication 1730), suivi de Jean Paulhan, *Traité des Figures*, Paris, Le Nouveau Commerce, 1977, supplément au n° 38 du Nouveau Commerce, 322 p.

- DURAND, Gilbert, *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*, Paris, Dunod, coll. « Psycho Sup », 1993 [11ème édition], 535 p.
- ESCARPIT, Denise, avec la participation de BRUNO, Pierre, CONNAN-PINTADO, Christiane, GAIÏOTTI, Florence, GENESTE, Philippe, GODFREY, Janie, LEFORT, Régis, *La littérature d'enfance et de jeunesse. Itinéraires d'hier à aujourd'hui*, s. 1., Magnard, 2008, 473 p.
- FONTANIER, Pierre, *Les figures du discours*, Paris, Éditions Flammarion, coll. « Champs », 1993 [1ère édition 1831], 505 p.
- GENETTE, Gérard, *Figures III*, Paris, Seuil, coll. « Poétique », 1972, 286 p.
- GENETTE, Gérard, *Seuils*, Paris, Éditions du Seuil, coll. « Poétique », 1987, 388 p.
- GENETTE, Gérard, *Palimpsestes. La littérature au second degré*, Paris, Éditions du Seuil, coll. « Points », série « Essais », 2003 [1ère édition 1982], 573 p.
- HOUDÉ, Olivier, LEROUX, Gaëlle, *Psychologie du développement cognitif*, Paris, Presses Universitaires de France, coll. « Licence », 2009, 254 p.
- HUTCHEON, Linda, *A Theory of Adaptation*, New York and London, Routledge, 2006, 232 p.
- KRISTEVA, Julia, *Semeiotike: Recherches pour une sémanalyse*, Paris, Éditions du Seuil, coll. « Points », série « Essais », 1978 [1ère édition 1969], 320 p.
- LASCU-POP, Rodica, LEVÉEL, Éric (éds.), *L'Art en toutes lettres. Écrits d'artistes francophones et roumains*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, coll. « Belgica.ro », 2013, 202 p.
- NIÈRES-CHEVREL, Isabelle, *Introduction à la littérature de jeunesse*, Paris, Didier Jeunesse, coll. « Passeurs d'histoires », 2009, 238 p.
- PIAGET, Jean, INHELDER, Bärbel, *La psychologie de l'enfant*, Paris, Presses Universitaires de France, 3e édition 2012 [1ère édition 1966], coll. « Quadrige », 151 p.
- PROPP, Vladimir, *Morphologie du conte*, Paris, Éditions Seuil, coll. « Points », série « Poétique », 1970, 254 p.
- SAMOYAULT, Tiphaine, *L'Intertextualité: Mémoire de la littérature*, Paris, Éditions Nathan/HER, coll. « Littérature 128 », 2001, 128 p.